

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Kaynaştırma Uygulamaları Destek Programı

EĞİTİM İÇERİĞİ

1. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU NEDİR?

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), erken dönemde ortaya çıkan, sosyal etkileşim ve sosyal iletişimde bozukluk, sosyal etkileşim ve toplumsal ilişki geliştirmede sorunlar, basmakalıp ve yineleyici davranışlar ile ilgi alanlarındaki sınırlılık olarak karakterize olan ve bu sınırlılıkların zihinsel yetersizlik veya gelişimsel gerilik ile açıklanamadığı bir bozukluktur. (Amerikan Psikiyatri Birliği-APA, 2013).

DSM-V'e göre; yaygın gelişimsel bozukluklar çatısı altında yer alan otistik bozukluk, Asperger Sendromu, başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk ve çocukluk dezintegratif bozukluğu tanı kategorileri yerine birleştirilmiş tek bir "otizm açılımı kapsamında bozukluk" tanısı kullanılmıştır. Genetik altyapısı nedeniyle Rett Sendromu bu tanıya dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte, otizm spektrum bozukluğu tanısı alan bireyler arasında, bozukluğun neden olduğu güçlükler nedeniyle gereksinim duyulan desteğin düzeyine bağlı olarak derecelendirme yapılmıştır (APA, 2013; Tortamış-Özkaya, 2013).

Sıklık ve Yaygınlık

- Dünyada otizmin görülme sıklığı 68'de birdir. Dolayısıyla, ülkemizde de her 68 çocuktan birinin otizmden etkilendiği düşünülmektedir.
- Otizmin erkek çocuklarındaki yaygınlığı, kızlardan yaklaşık 4-5 kat fazladır. Her 42 erkek çocuktan birini ve 189 kız çocuğundan birini etkilediği kabul edilmektedir.

1.1 Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Genel Özellikleri

Bilişsel Özellikler

Yapılan araştırmalara göre OSB tanısı almış olan bireylerin yaklaşık olarak % 46' sının normal ve daha üst düzeyde zekaya sahip oldukları (IQ > 85) saptanmıştır. Geriye kalan grubun ise normal düzeyin altında zihinsel becerilere sahip oldukları bilinmektedir.

Yaygın olarak gözlenen bilişsel özellikleri:

- Ø Taklit becerilerinde zayıflık, yeni becerileri diğerlerini gözlemleyerek öğrenmede zorluk,
- Ø Sözcük dağarcığı, bilgilerin işitsel olarak işlenmesi ve üst düzey bilişsel işlevlerde güçlük,
- Ø Aldıkları bilgileri işleme, bilgilerin analiz edilmesi, düzenlenmesi, biriktirilmesi ve hatırlanmasından oluşan bilgi işleme sistemlerinde zayıflık,
- Ø Düşünme sürecinde esneklik olmaması, dikkatin bir noktadan diğerine transfer edilememesi,
- Ø Öğrendikleri yeni bilgiyi bir başka ortam ve duruma transfer etme ve bu bilgiyi kullanmada (Örn. çocuk elini evdeki lavaboda yıkamayı öğrendiği halde okuldaki ya da bir lokantadaki lavaboda ellerini nasıl yıkayacağını bilemeyebilir),
- Ø Farklı gelişim alanlarında eşit olmayan performans göstermeleri (Örn, küçük bir çocuk 250 parçalık bir bul- yap oyuncağını hiç yardımsız ve çok kısa sürede yapabilirken, iki nesne arasından büyük olanı gösteremeyebilir),
- Ø Bazı çocuklarda sıra dışı beceriler olduğu da gözlenir. Örneğin üst düzey resim yapmak, bir müzik aletini üst düzeyde çalabilmek, herkesin doğum gününün haftanın hangi gününe rastladığını bilmek ya da dünyadaki tüm ülkelerin başkentlerini bilmek ve bayraklarını çizmek gibi sıra dışı beceriler çocuğun çevresindeki kişileri oldukça şaşırtabilir,
- Ø Herhangi bir problemle karşılaştığı zaman, bir çözüm yolu bulmakta, bu yol dışındaki diğer yolları aramamakta, yeni çözüm yolları deneyememe şeklinde sıralanabilir.

Otizm spektrum bozukluğu, doğuştan gelen ya da yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan karmaşık bir nörogelişimsel bozukluktur. Otizmin, beynin yapısını ya da işleyişini etkileyen bazı sinir sistemi sorunlarından kaynaklandığı sanılmaktadır.

Sosyal Gelişim Özellikleri

Yaygın olarak gözlenen sosyal gelişim özellikler:

- Ø Kendi ismine tepki vermede güçlük,
- Ø Diğerlerinin yüz ifadelerini anlama ve el sallama, işaret etme gibi sosyal işaretlere tepki vermede güçlük,
- Ø Az göz kontağı kurma (bazı çocuklar hiç göz kontağı kurmazken, bazıları çok kısa süreli de olsa diğerlerinin gözlerine bakarlar),
- Ø Diğerlerinin bakışlarını izleme ve ilgilendiği nesneleri diğerlerine göstermede güçlük,
- Ø Sosyal etkileşim kurma konusunda ilgisiz görülme, diğerlerinin farkında değilmiş gibi davranma,
- Ø Diğerlerinin duygu ve düşüncelerini, yüz ifadelerini, vücut dillerini, davranışları ve bakış açısını anlamakta güçlük,

Ø Sınırlı sembolik oyun oynayabilme, diğerlerinin yardımı olmaksızın hayali oyun oynamada güçlük,

Ø Akranları ile iletişim kurma ve iletişimi sürdürmede güçlük,

Ø Genellikle yineleyici, tekrarlardan oluşan oyunlar oynama, bir nesne ya da oyuncak sallama, döndürme gibi yineleyici bir şekilde kullanma, oyuncakın sadece bir parçası ile ilgilenme (oyuncak kamyonun sadece tekerleklerini döndürme) şeklinde sıralanabilir.

Davranış Özellikleri

İnsana karşı tepkisiz davranma, sosyal etkileşimlerden geri çekilme gibi davranış özellikleri olduğu belirtilebilir.

Duygusal Tepkiler:

- Özel Korkular: Sudan korkma, ayakkabı ayağını sıktığı için ayakkabı giymeyi istememe gibi.
- Tehlikelerin Farkında Olmama: Yüksek bir duvarın üzerinde yürüme vb.
- Nedensiz Gülme ve Ağlama Davranışları Gösterme.
- Değişikliklere Karşı Tepki Gösterme: En küçük bir değişiklik onların sevinç çılgınlıklarına ya da öfke nöbetlerine yol açabilmektedir.

Davranış Problemleri:

Öfke nöbetleri, çevresine zarar verici davranışlar, kendisine zarar verici davranışlar, stereotip vücut hareketleri (kendiliğinden başlayan hareketler) otizmli çocuklarda görülen tipik davranış problemleridir.

Problem davranışlar, otizmli bireylerin ve ailelerin yaşamında, yıkıcı, zarar verici etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle; uygun olmayan davranışların uzun dönemde kalıcı hasarlar ya da zararlar vermesini önlemek amacıyla bu davranışların yönetimi anne, baba ve öğretmenlerin önceliği olmalıdır

Bir davranış;

- Kendine ya da bir başkasına zarar veriyor,
- Ortamı bozuyor,
- Öğrenmeyi ve toplumsal yaşama tam katılımı engelliyor,
- Diğer kişilerin bireyi tuhaf ya da değişik olarak etiketlemesine ya da dışlamasına neden oluyorsa problem davranış olarak kabul edilir.

Pek çok davranışın çevre tarafından bir şekilde ödüllendirildiği ya da cezalandırıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, çeşitli müdahale yöntemleri kullanılarak uygun davranışlar artırılmaya, uygun olmayan davranışlar ise azaltılmaya çalışılmaktadır. Otizmlı çocuklarda hem uygun davranışların arttırılmasında hem de uygun olmayan davranışların azaltılmasında özel davranış değıştirme programları hazırlanır. Problem davranışa ilişkin müdahale yöntemine, problem davranışın işlevlerine göre karar vermektedir. Bu nedenle, problem davranış azaltılmaya çalışılırken öncelikli olarak davranış öncesi durumların ya da olayların gözlenmesi gerekir. Otizmlı bireyler genellikle, iletişim kurmak, ilgi, dikkat ve nesne elde etmek, duysal uyarım ya da rutinlerin bozulması gibi nedenlerle problem davranışlar sergilemektedirler. Uygun olan davranışlar için olumlu ve olumsuz pekiştirme, uygun olmayan davranışlar için, ayrımlı pekiştirme yöntemleri, sönme ve tepkinin bedeli gibi yöntemler kullanılabilir.

Dil ve İletişim Özellikleri

Çevredeki bireylerle iletişim kurmada yetersiz olma otizmin en belirgin özelliklerinden biri olarak belirtilmektedir.

Sözel Olmayan İletişim: Temel duyguları (mutluluk, üzüntü vb.) ifade etmede güçlük, karşısındaki kişinin yüzüne ve gözüne bakmama, karşılıklı iletişim kurmak istemediğinde bağırma, vurma, çığlık atma gibi özellikler göstermektedirler.

Sözel İletişim: Otizmlı çocukların dil gelişimlerinde, hiç konuşmama, sadece bir-iki kelime söyleme, çok kelimeyle anlamsız konuşma, ekolali konuşma, zamirleri karıştırma, konuşulanları anlamada güçlük çekme, gramer bozuklukları ve telâffuz güçlüğü gibi özellikler görülmektedir.

Duyusal Özellikler

Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların büyük bir bölümünde duysal uyarılara karşı abnormal tepki (örn. aşırı hassasiyet ya da tepkisizlik) gözlemlenmektedir (Case-Smith & Arbeson, 2008; Harrison & Hare, 2004; Kern et al., 2008).

Yaygın olarak gözlenen duysal özellikler:

- Ø Belli ses, doku ya da koku gibi duysal uyarılara karşı aşırı tepkili olma ya da tepkisiz kalma.
- Ø Uyarılara beklenmedik tepkiler gösterme (yüksek ses duyduğu zaman gözlerini kapama, parlak ışık görünce kulaklarını kapama gibi),
- Ø Çevrelerindeki görsel ya da işitsel uyarılara (seslere) aşırı tepki verme ya da hiç tepki göstermeme şeklinde sıralanabilir.

1.2. Yasal Düzenlemeler ve Eğitim Hakkı

Sadece Otizm konusunda oluşturulmuş yasal düzenlemeler bulunmamaktadır. Fakat Anayasamızın 42. maddesinde yer alan “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.” ifadesi ile 10. maddesinde yer alan “Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” İfadeleri otizmi olan öğrenciler dahil tüm özel gereksinimli öğrenciler için uygun eğitim sağlanması gerekliliği vurgulamaktadır. Ayrıca 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 12. maddesinde yer alan “Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranları ile birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürülür.” ifadesi ile Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde özel eğitimin temel ilkeleri arasında yer alan “Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, eğitim performansları dikkate alınarak, amaç, içerik ve öğretim süreçlerinde ve değerlendirmede uyarlamalar yapılarak, akranları ile birlikte eğitilmelerine öncelik verilir.” ifadesi otizmi olan öğrenciler dahil özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilerle birlikte eğitim almaları gerekliliğini ifade etmektedir.

MEB’nin 2006 yılında çıkarmış olduğu Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde Otizmi olan bireyler ile ilgili çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nin 4. Maddesinde “Otistik birey: Sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlılığı erken çocukluk döneminde ortaya çıkan ve bu özellikleri nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Otizmi olan öğrencilere yönelik başarı değerlendirmesinin nasıl yapılması gerektiğine dair bir ifade Yönetmeliğin 24. maddesinde başarının değerlendirilmesi başlığı altında “Otistik bireyler ile duygusal ve davranış bozukluğu olan öğrencilerin değerlendirilmesi, iletişim özellikleri ile sosyal-duygusal hazır bulunuşlukları dikkate alınarak yapılır.” denilmektedir. Ayrıca Yönetmeliğin 26. maddesinde **bulunduğu okulun veya kurumun eğitim programını uygulayan özel eğitim sınıfları için** “Zihinsel yetersizliği veya otizmi olan öğrenciler için açılan 1-4 ve 5-8 inci sınıflarda birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılır. 1-4 ve 5-8 inci sınıflarda dersler sınıf öğretmenleri tarafından okutulur. Ancak, özel yetenek gerektiren dersler ile din kültürü ve ahlak bilgisi ve yabancı dil derslerinin alan öğretmenleri tarafından okutulması esastır. Alan öğretmeni tarafından okutulan derslere sınıf öğretmeni de katılır.” denilmektedir. Yönetmeliğin 40. Maddesinde, otizmi olan bireyler için yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte her tür ve kademede kaynaştırma yoluyla eğitimlerini sürdürebilecekleri gibi her tür kademede, resmî ve özel gündüzlü özel eğitim okul ve kurumları açılabilceği ifade edilmektedir.

Ülkemizde otizmi olan öğrenciler için MEB tarafından bazı çalışmalar yapılmaktadır. MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü ve Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında ‘Yaygın Gelişimsel Bozukluk Destek Eğitim Programı’ hazırlanmış ve otizm yaygın gelişimsel bir bozukluk olarak belirtilmiştir. Bu program Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2009 yılından itibaren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde kullanılmak üzere onaylanmıştır. Program onüç modülden oluşmaktadır.

Bu program ile bireylerin;

1. İşlevsel becerilerin kazandırılmasına ön koşul oluşturan temel eşleme ve taklit becerilerini geliştirmeleri,
 2. Sosyal etkileşim başlatma ve sürdürme becerilerini geliştirmeleri,
 3. Alıcı ve ifade edici dil becerilerini geliştirmeleri,
 4. İletişim becerilerini geliştirmeleri,
 5. Bağımsız çalışma ve işlevde bulunma ile organize olma becerilerini kazanmaları,
 6. Öz bakım ve günlük yaşam becerilerini geliştirmeleri,
 7. Akademik becerilerini geliştirmeleri,
 8. Toplumsal yaşama katılım ve sosyal uyum becerilerini geliştirmeleri
- hedeflenmektedir.

2- OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU NEDENLERİ

Otizmin nedeni bilinmemektedir. Ancak otizmin genetik, çevresel etkenlerle kısmen ilişkili, erken başlangıçlı bir sinir sistemi bozukluğu olduğu açıktır. Otizm genetik bir bozukluktur. Otizmin toplumdaki sıklığı %0.6 iken, kardeşinde otizm olan çocuklarda bu sıklık %5-6'dır. Ancak otizm tek bir gendeki sorun ile ortaya çıkan bir sorun değildir, dolayısı ile bir "otizm geni" yoktur. Otizme yol açan genler yüzlerce, hatta binlerce olabilir, bu genler farklı hastalarda farklı etkiler gösterebilir, belli gen kombinasyonları belli belirtilere yol açıyor olabilir veya genlerle çevrenin etkileşimi sonucunda bozukluk ortaya çıkabilir.

Olguların %10'undan daha azında otizm bir başka hastalığa bağlı olabilir. Otizm ile ilişkili çevresel faktörler tam olarak belirlenmemiştir. İleri baba yaşı önemli bir risk faktörü olarak görünmektedir. Doğum sırasında yaşanan sorunların otizme neden olabileceği öne sürülmüştür. Aşıların otizme yol açmadığı kesin olarak gösterilmiş olmasına rağmen, otizmlili çocuğu olan pek çok anne baba hala aşılarda (MMR) ile çocuklarının bozukluğu arasında bir ilişki olduğuna inanmaktadır.

Otizmi olan bireylerle birçok beyin görüntüleme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar birçok beyin bölgesinde anormallik olduğunu ortaya koymuştur. En tutarlı bulgulardan birisi otizmi olan çocukların erken dönemde baş çevrelerinin ve beyin hacimlerinin daha büyük olmasıdır. Ancak beyin hacmindeki bu büyüklük erken çocukluk döneminden sonra devam etmemektedir ve bazı beyin bölgeleri normalden küçük kalmaktadır. İşlevsel beyin görüntüleme çalışmaları otizmi olan bireylerde yüz tanıma, duygu tanıma, sosyal ilişkilerle ilişkili bölgelerde normalden farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur.

3- OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN BELİRTİLERİ

Otizmin gittikçe önem kazanması ve bu alandaki çalışmaların da artması sonucu, birbirinden farklı çalışmalar doğrultusunda değişik davranış özelliklerinin olabileceği öne sürülmüş ve çeşitli yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Amerikan Psikiyatri Derneği'nin öne sürdüğü gelişim düzeyinin normal olmadığını gösteren şu davranışlardan oluşmaktadır:

Otizmin, birbirinden bağımsız belirtilerin bileşimi değil, sosyal ilişki, iletişim ve yaratıcı etkinliklerdeki yetersizliği içeren bir durum olduğu söylenebilmektedir. Otizmin ilk önceleri sanıldığı gibi sevgi yoksunluğu, iletişim eksikliği ya da çocuğun geçmiş yaşantısıyla ilgili duygusal sorunlara ilişkin olmadığı anlaşılmış, kaynağının psikolojik değil, sinir sisteminin gelişimsel bozukluğu olduğu ortaya çıkarılmıştır. 1986'da Wing ve "Ulusal Otistik Çocuklar ve Yetişkinler Derneği"nin bildirisinde, vaka oranı 15/10.000 olarak açıklanmaktadır. Önceleri otizm başlangıcının çocuğun doğumundan sonra yaklaşık 30 aylık oluncaya kadar ki süre içinde görülebileceği belirtilirken, son yıllarda çocuk 36 aylık olduğunda ve daha ileri yaştaiken de otistik davranış özellikleri gösterebilmektedir. Geniş kapsamlı araştırma bulguları otizmin kızlara oranla erkeklerde daha yaygın görüldüğünü doğrulamaktadır.

OSB'nin en temel belirtileri:

- a) Toplumsal etkileşimde ve iletişimde yetersizlikler ile davranış, ilgi ve etkinliklerde sınırlı, basmakalıp ve yineleyici örüntülerle,
- b) Toplumsal etkileşim, iletişimde kullanılan dil ya da sembolik/ imgesel oyun becerilerinin en az birinde 3 yaşından önce gecikmelerin ya da olağandışı bir işlevselliğin olması ile,
- c) Çeşitli takıntılarla kendini göstermektedir (DSM-IV-TR, 2000).

OSB'nin erken tanınması ve erken müdahalenin yapılabilmesi için doğumdan hemen sonra 12-18 aylar arasında ortaya çıkan belirtileri dikkate almak önemlidir; çünkü çocuklarda 24 aydan önce OSB tanısı koymak oldukça zordur. Bu belirtiler anne-babalar ya da kısa süreli muayene sırasında hemşire, doktor gibi sağlık personeli tarafından fark edilebilir (Sayan ve Durat, 2007). Anne-babalar ve doktorlar her çocuğun birbirinden farklı olduğunu, her çocuğun gelişimsel hızının aynı olmadığını bilmeleri gerekmektedir. Anne-baba, çocuğun normal gelişimsel aşamalarda geç kaldığını, akranlarından yavaş geliştiğini fark ederlerse zaman geçirmeden çocukları ile ilgili kaygılarını bir çocuk doktoru ile paylaşmaları gerekmektedir. OSB olan çocuklarda görülen erken belirtiler şöyledir:

- 6. aydan itibaren başkalarına sıcak bir şekilde gülümsememek,
- 9. aydan itibaren seslere, gülümsemelere ve yüz ifadelerine tepki vermemek,
- 12. aydan itibaren agulamamak ve parmakla bir nesne ya da kişiyi işaret ederek göstermemek, "bay bay" gibi jestleri yapmamak,
- 16. aydan itibaren tek bir sözcük söyleyememek,

- 24. aydan itibaren iki sözcüklü basit cümleleri kuramamak, hangi ayda olursa olsun gelişimde gerileme göstermek; örneğin, daha önce söylediği bazı sözleri söylememeye ya da yaptığı davranışları yapmamaya başlamak ([http://www.autismspeaks.org/ what-autism/learn-signs](http://www.autismspeaks.org/what-autism/learn-signs); NAC, 2009).

Sosyal İletişimde Zorluklar

- Uygun göz kontağı kuramama,
- Sıcak ve neşeli ifade yoksunluğu,
- İlgili veya keyif paylaşımı yoksunluğu,
- İsmine tepki verme yoksunluğu,
- Jestleri gösterme yoksunluğu,
- Sözsüz iletişim koordinasyonunda yoksunluk,
- Olağandışı ölçüleme (ses perdesinde değişiklik, garip tonlama, düzensiz ritim, alışılmadık bir ses kalitesi),
- Nesnelerle tekrarlı hareketler,
- Vücudun duruşu ya da kollar, eller ya da parmaklarla yapılan tekrarlı hareketler.

Konuşma ve İletişimde Zorluklar

- İlk yaşına kadar babıldamamak,
- 16 aylık olduğunda tek bir sözcük bile söyleyememek ya da herhangi bir yaşta edindiği sözcükleri ve dil becerilerini kaybetmek,
- “bay bay” şeklinde el sallama ya da bir şeyi göstermek için ortak bir işaret jesti kullanamamak,
- Aynı şeyleri sürekli yapma,
- Bir oyuncağı ya da iplik gibi şeyleri saatlerce ileri-geri çevirme gibi dairesel hareketleri yapmak,
- Kendini ısırma ya da başını vurma gibi kendine zarar verici davranışları göstermek,
- Seslere ya da dokunmaya karşı olumsuz tepki göstermek,
- Başkaları gibi acıyı hissettiğini herhangi bir tepki ile göstermemek,
- Elinden ya da kolundan tutulmayı veya kendisine sarılmasını sevmemek,

- Gürültüden rahatsızlık duymak.

OSB olan bebeklerde görülen bu belirtilerin dışında; motor becerileri taklit etmede eksiklik, sosyal gülümsemenin olmaması, uzun süreli görsel dikkat eksikliği, ortak dikkat eksikliği, ortamdaki bir nesneye sabitlenme (Korkmaz, 2010), 12. aydan itibaren anlamsız sesler çıkarma, sanki duygusuzmuş izlenimi veren yüz ifadesinin olması, annesine gerek duymuyormuş izlenimini veren davranışlar, katı yiyecekleri reddetme gibi erken belirtiler de gözlenmektedir (Bodur ve Soysal, 2004; Massie, 2007).

Günümüzde otizm spektrum bozukluğunun bebeğin anne karnında geçirdiği dönemden itibaren başladığı kabul edilse de teşhis konabilmesi; ancak doğum sonrasının ilk iki yıl içinde hatta sosyal ve sözel olmayan iletişim becerilerindeki geriliklerinden dolayı 2,5-3 yaş dönemlerinde mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, belirtileri gözlenen bebeklerde doğumdan sonra 18. ve 24. aylarda iki kez tarama yapılması önemlidir (Ozonoff, Heung, Byrd, Hansen ve HertzPicciotto, 2008).

Doğumdan sonra bebek oldukça sağlıklı görünür; fakat ağlama, gülümseme, göz kontağı kurma, yüz ifadelerini taklit etme gibi sosyal davranışların ve sosyal etkileşim özelliklerinin oluşmaya başladığı dönem olan ikinci yaşlarında (Macari, Campbell, Gengoux, Saulnier, Klin ve Chawarska, 2012), genetik kodlarında ya da sinir sistemindeki herhangi bir bozukluktan dolayı bebek otizm spektrum bozukluğunun ilk belirtilerini göstermeye başlar. OSB olan bebekler genellikle sosyal becerilerde geride kalırlar ve dil gelişimi, sosyal etkileşimde hayati olan ve adım adım olması gereken sosyal değişiklikleri yapamazlar (Bodur, Soysal, İşeri ve Şenol, 2006; Frith 2008).

Yapılan araştırmalar, otizm spektrum bozukluğuna özgü bazı göstergelerin 30 ay öncesinde başladığı görüşünü desteklemektedir. Bebeğin sessiz ve sakin olması, çok seyrek ağlaması, uzun süreli göz kontağı kuramaması, konuşmasının gecikmesi gibi beceriler ve davranışlar dikkat edilmesi gereken ilk belirtilerdir (Heflin ve Alaimo, 2007; Macari, Campbell, Gengoux, Saulnier, Klin ve Chawarska, 2012).

Araştırma bulguları, ailelerin çocuklarının gelişim basamaklarındaki aksaklığı 18. aydan sonra fark ettikleri ve genellikle iki yaş dolaylarında tıbbî yardım alma girişiminde bulunduklarını göstermektedir. Başvuran vakalarında; ancak, %10'una tanı konulmaktadır (Bodur ve Soysal, 2004).

Erken teşhis koymadaki zorlukların başında, bebekle ilk karşılaşan sağlık elemanlarının otizm spektrum bozukluğu hakkındaki bilgi ve teşhis olanaklarının yetersizliği gelmektedir. Ek olarak, tanı ölçütlerinin klinik doğası ve iyi yapılandırılmış tanı araçlarının yokluğu, hastaya yanlış tanı koyma ve etiketleme kaygısı, ailenin çekinceleri ve yaklaşımları (Bodur, Soysal, İşeri ve Şenol, 2006), toplum bazında sağlık bilgilerinin yetersizliği, çocuk bakım ve eğitimi konusunda anne babaların yeterli bilgiye sahip olmaması (Bodur ve Soysal, 2004), erken dönemde çocuk psikiyatri kliniklerine ulaşımında yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik zorlukların olmasıdır (Güneş, Ekinci, Yıldırım ve Toros, 2013).

Ülkemiz eğitim sisteminin anne-babalık konusunda herhangi bir eğitim aşaması içermemesi çocuklardaki gelişim bozukluklarının erken teşhis ve tedavisinde yetersizlik nedenlerinden

bazılarıdır. Değerlendirme sürecinde ailelere teşhise yönelik sorular sorulduğunda, aileler çocuklarında otizm spektrum bozukluğunun pek çok ilk belirtisini ifade etmişlerdir. Bu belirtilerin çoğu, OSB olan çocuğa sahip anne-babaların anlattıklarından ve video görüntülerinden elde edilmektedir (Massie, 2007; www. tohumotizmportali.org). İlk yıllarda tanı koymaya yardım eden belirtilerin neler olabileceği konusunda ailelerin bilgilendirilmesi bu dönemlerde önemlidir.

Günümüzde OSB olan çocukların erken tanınması, tanınma sonrası bakım ve eğitimin hemen başlaması ilk yıllarda çocuklara yoğun davranışsal eğitimin sunulması onların gelişimleri üzerinde olumlu etkiler sağlamaktadır. Aileler verilen destek ve eğitimle çocuklarının özel durumuna uyum sağlamakta ve karşılaştıkları zorluklarla daha kolay başa çıkabilmektedirler (Autism Research Program, 2010; Bodur, Soysal, İşeri ve Şenol, 2006; Bodur ve Soysal, 2004;

4. EĞİTSEL DEĞERLENDİRME VE TANILAMA SÜRECİ

Eğitsel değerlendirme ve tanılama sürecinde, eğitsel amaçla bireyin tüm gelişim alanındaki özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları belirlenerek en az sınırlandırılmış eğitim ortamına ve özel eğitim hizmetine karar verilir. Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanınması rehberlik ve araştırma merkezinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır. Tanılamada bireyin; tıbbî değerlendirme raporu ile zihinsel, fiziksel, ruhsal, sosyal gelişim öyküsü, tüm gelişim alanlarındaki özellikleri, akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri, eğitim performansı, ihtiyaçları, eğitim hizmetlerinden yararlanma süresi ve bireysel gelişim raporu dikkate alınır. Eğitsel değerlendirme ve tanılama; eğitimin her tür ve kademesindeki geçişler ile bireylerin eğitim performansı ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak veli ya da okulun/kurumun isteği üzerine gerektiğinde tekrarlanır.

Millî eğitim müdürlükleri, örgün ve yaygın eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, üniversiteler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın sosyal hizmet birimleri ve yerel yönetim birimleri özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme ve tanınması amacıyla RAM'a yönlendirilmesinde sorumluluğu paylaşırlar.

5. ÖĞRETMENLERE ÖNERİLER

Otizmli Bireylerin Eğitiminde Öğretmenlerin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

1.Otizmli Çocukların Eğitimine Çocuğun Performansı Alınarak Başlanması:

Otizmli çocuklar bireysel ayrıcalık gösterdiklerinden performansları da birbirinden farklıdır. Çocuğa uygun hazırlanacak olan eğitim plânına başlamadan önce öğrenci gözlenir, ölçüt bağımlı ölçü araçlarıyla her bir beceri alanındaki performansı belirlenir. Performans alımı sırasında çocuktan istenen açık olarak söylenmeli ve gelen cevaplar hiç tepki göstermeden kaydedilmelidir.

2. Otizmli Çocuklara Bireysel Eğitim Plânı Uygulanması:

Heterojen bir grup olan otistik çocukların eğitsel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hazırlanan çerçeve programdan her çocuk için bireyselleştirilmiş eğitim plânı hazırlanarak uygulanması gerekir. Hazırlanacak olan bu eğitim plânındaki amaçlar ve araç gereçler çocuğu merkeze almalıdır. Bireysel eğitim çalışmalarında öğretmen, belirlediği kavram ve becerilerin öğretiminde öğrenci ile birebir çalışır. Bunun için bireysel eğitim ortamlarını kullanır. Bireysel eğitim ortamlarının hazırlanmasında, sınıf düzenlemesinde çocukların bireysel ya da ikiye kişilik gruplar halinde çalışmalarını sağlamak amacıyla gerekli olan bireysel eğitim köşeleri hazırlanır. Bireyin performansına uygun amaçların belirlenmesi ve buna uygun plân ve programların hazırlanması ile bireysel eğitim çalışmalarına başlanır. Bireysel eğitimin süreci ve süresi öğretmen tarafından belirlenir.

3. İlerlemelerin Kaydedilmesi ve Değerlendirilmesi:

Öğretim sürekli değerlendirme gerektirir. Amaçların ve davranış değişikliklerinin öğrencide gerçekleşip gerçekleşmediği düzenli bir değerlendirme sonucunda ortaya çıkar. Öğretmen, öğrencideki gelişimleri ve değişimleri kaydederken günlük plân özelliğini de taşıyabilecek kayıt formları ve grafikler oluşturur. Her bir amaç için hazırlanan bu form ve grafikler ilerlemelerin kaydedilmesinde öğretmene pratiklik kazandırdığı gibi öğrencinin o becerideki ilk ve son durumu arasındaki gelişimini rahatça değerlendirmesine de yardımcı olur.

4. İletişim Problemleri Üzerinde Durulması:

Otizmli çocukların genel özelliklerinden biri de çevrelerindeki insanlarla iletişim kurmakta güçlük çekmeleridir. Bu nedenle çocukların eğitimlerine devam edilirken iletişim problemleri üzerinde öncelikle durulmalıdır. İletişim problemleri üzerinde durulurken her çocuğun iletişim düzeylerinin ve iletişim kurma biçimlerinin (işaret, sözlü, fiziksel) birbirinden farklı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Problem Davranışların Ortadan Kaldırılması:

Otizmli çocukların eğitim programlarının amacı çocuğun davranış problemlerini azaltarak ihtiyaçları olan becerileri kazandırmaktır. Öğretimi engelleyecek düzeyde stereotip ve problem davranışlar varsa öğretimle birlikte bu davranışların ortadan kaldırılması ya da azaltılması sağlanmalıdır. Problem davranışlar üzerinde çalışılırken her bir davranış için "Davranış Değiştirme" teknikleri uygulanmalıdır.

6. Yapılandırılmış Eğitim-Öğretim Ortamlarının Hazırlanması:

Eğitim ortamları, oluşturulan seviye grubundaki çocukların özelliklerine (ilgi ve düzeylerine) uygun şekilde yapılandırılmalıdır. Ortamın düzenlenmesi öğretmenin işidir. Öğretmen, ortamı düzenlerken her bir öğretim amacına göre çocuklarla iletişim kurabilecek, onları kontrol edebilecek, olumsuz davranışların ortaya çıkmasını engelleyecek şekilde olmasına dikkat etmelidir.

7. Öğretimde Kullanılacak Araç-Gereçlerin İşlevsel Olması:

Öğretimde kullanılacak araç gereçler önceden tespit edilmelidir. Hazırlanan araç gereçler her çocuk için plânlanan öğretimsel amaçlara hizmet etmeli ve çocuğun yaşantısında kullandığı veya kullanabileceği araçlardan seçilmelidir.

8. Öğretilcek Becerilerin Belirlenmesi:

Öncelikle verilmesi gereken beceriler çocuğun yaşamını kolaylaştıracak günlük yaşam ve öz bakım becerilerinden oluşmalıdır. Herhangi bir beceri öğretimine geçmeden önce o beceriyi alabilmesi için gerekli ön koşul becerilerin çocukta bulunup bulunmadığı belirlenmeli ve düzenli bir beceri analizi yapılmalıdır. Öğretim sırasında öğretmen, öğrencinin performans düzeyine bağlı olarak sözel ipucu, model olma ve fiziksel yardım ipuçlarını kullanmalıdır.

9. Etkinliklerin Düzenlenmesi:

Sınıf içi ve dışı etkinlikler düzenlenirken öğrencinin ilgi ve becerilerine göre öğretim amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olmasına dikkat edilmelidir. Etkinliklerde kontrol öğretmende olmalı, öğrenciyi mümkün olduğu kadar etkinliğe katmalı ve etkinlikler bir program çerçevesinde yürütülerek basit etkinliklerden başlanmalıdır. Etkinlik süresince çocuğun yapamadığından çok yaptığı beceriler dikkate alınarak olumlu ifadelerle pekiştirilmelidir.

10. Zamanın Düzenlenmesi:

Zaman soyut bir kavramdır. Otizmlili çocukların etkinlik süreleri düzenlenirken zamanı olabildiğince somutlaştırmak gerekir. Bunun için çocuğa sırasıyla etkinliklerin neler olacağı gösterilmelidir. Örneğin günlük etkinlikler sırasıyla küçük kartlara yazılıp ya da etkinliğin resmi çizilip öğrencinin masasına asılır. Tamamlanan etkinliğin kartı öğrenciyle birlikte çıkarılır ve diğer etkinliğe geçilir. Böylece çocuk biten etkinliğin arkasından hangi etkinliğe geçeceğini görür.

11. Kaynaştırma Programına Yer Verilmesi:

Otizmlili çocukların özelliklerinden biri de sosyal uyum problemidir. Bu nedenle çocukların eğitimindeki en önemli amaçlardan biri de çocukta sosyal etkileşimin gerçekleştirilmesidir.

Çocuğun çevresindekilerle birlikte uyum içinde yaşayabilmesi için sosyal gelişiminin sağlanması gereklidir. Öğretmen, öğrenci için kaynaştırma eğitimi kararı alırken onun seviyesini ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde tespit etmelidir. Hazırlanan kaynaştırma programı doğrultusunda belirlenen okulun yöneticileri, öğretmenleri, öğrencileri ve öğrenci velileri otizmlili çocukların özellikleri ve eğitimleri hakkında önceden bilgilendirilmelidir. Değerlendirme her iki öğretmen tarafından sık aralıklarla yapılmalıdır.

12. Eğitimde Sürekliliğin Sağlanması:

Otizmlili çocukların kazandıkları davranışların kalıcı olabilmesi için eğitimin sürekli olması gereklidir. Bu nedenle yaz tatillerinde "Yaz Okulları" ile eğitimlerine devam ederek çeşitli sosyal etkinliklere katılmaları sağlanmalıdır.

13. Ailenin Eğitime Katılımının Sağlanması:

Çocuğun performansı ve öğretim plânları belirlenirken ailenin katılımı gereklidir. Öğretmenin çocuk üzerinde yaptığı tüm çalışmalarından ailenin de haberdar edilmesi, çocuğun okulda kazandığı olumlu davranışları evde de sürdürmesi açısından önem taşır. Bunun için yönetim ve öğretmence plânlanan veli toplantılarının dışında, öğretmen her çocuk için yapılan çalışmaları anında, aileye bildirmeli, bu çalışmalar doğrultusunda evde neler yapılacağına dair sözlü ve yazılı açıklamalar yapmalıdır. Gerektiğinde ailenin de derslere katılımı sağlanarak, eğitim sırasında

çocuğa yaklaşım konusunda ailenin de bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Eğitim-öğretim sürecinde ailenin plânlı bir şekilde eğitime katılmasının, hem öğrencide gerçekleştirilen amaçların yerleşmesine, hem de ailenin özel eğitim konusunda bilinçlendirilmesine fayda sağlayacağı unutulmamalıdır

KAYNAKLAR:

Vuran, S. (2011).Uygulamalı Davranış Analizi: Yayınlanmamış Ders Notları.

Akmanoğlu, N. (2012). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Uygun ve Yeni Davranışların Kazandırılması ve Arttırılması. Tekin-İftar (Ed.), Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri. Ankara: Vize Yayıncılık.